

12.3.2014

Amnestyn Suomen osaston lausunto lakivaliokunnalle koskien hallituksen esitystä (HE 216/2013 vp) eduskunnalle laiksi rikoslain 20 luvun muuttamisesta

Amnestyn Suomen osasto kiittää mahdollisuudesta tulla kuultavaksi hallituksen esityksestä seksuaalirikoksia koskevan rikoslain kohdan muuttamisesta¹. Amnesty kannattaa seksuaalirikosten rangaistusasteikon tarkastamista niin että rangaistukset vastaavat tehdyn rikoksen vakavuutta. Amnestyn lausunto koskee kuitenkin vain hallituksen esitystä, eikä Amnesty ota kantaa kansanedustaja Eeva-Maria Maijalan lakialoitteeseen (LA 31/2013vp). Seksuaalirikosten rangaistusasteikon tarkastelu ei ole ollut Amnestyn tutkimuksen ytimessä.

Amnesty haluaa lausunnossaan kiinnittää huomiota hallituksen esityksen lukuisiin muihin seksuaalirikosten uhrien oikeuksien toteutumisen kannalta olennaisiin kohtiin, joihin lakivaliokunta voi halutessaan vielä vaikuttaa. Hallituksen esitys sisältää merkittäviä parannuksia rikoslain 20 lukuun ja on tärkeää, että siinä esitetyt muutokset syyteoikeuden muutoksesta, pakottaminen sukupuoliyhteyteen –tunnusmerkistön ja ”vakaan tahdon pykälän” poistamisesta ja seksuaalisen häirinnän kriminalisoinnista, tulevat voimaan pikaisesti. Rikoslain kokonaistarkastelua on kuitenkin jatkettava, koska hallituksen esitys ei paranna riittävästi seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojaa.

1. Vammaisten naisten seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suoja heikentävä raiskauksen ja seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistöjen päällekkäisyys poistettava

Hallituksen esityksen taustalla olleessa arviointimuistiossaⁱⁱ esitettiin sukupuoliyhteyden sisältävien, seksuaalisena hyväksikäyttönä (RL 20 5§) rangaistavien tekojen siirtämistä raiskaussäännöksen alle. Seksuaalisena hyväksikäyttönä rangaistavat teot (RL 20 5§ 1) koskevat tilanteita, joissa tekijä pakottaa uhrin sukupuoliyhteyteen (tai muuhun seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavaan tekoon) valta-asemaansa hyväksikäyttäen. Hallituksen esityksestä arviomuistion muutosehdotus on poistettu sillä perusteella, että raiskaussäännös halutaan varata koskemaan kaikkein vakavimpia seksuaalirikoksia ja sen laajentamisen koetaan heikentävän pykälän symboliarvoa (s.40).

Hallituksen esityksen muotoilu on valitettava esimerkki seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojelemisen väärin ymmärtämisestä. Seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukataan jo silloin, kun tekijä käyttää hyväksi uhrin kyvyttömyyttä tasavertaisesti päättää osallistumisestaan seksuaaliseen kanssakäymiseen. Toisen pakottaminen sukupuoliyhteyteen asemaa tai uhrin riippuvuussuhdetta hyväksikäyttäen tulee aina rangaista

raiskauksena. Huomionarvoista on, että valta-asemaa hyväksikäyttämällä tehty raiskaus ”riittää” sotarikoksen tekotavaksi (Kansainvälisen rikostuomioistuimen Elements of Crime: War Crime of rape)ⁱⁱⁱ, mutta ei Suomen rikoslain mukaan ole raiskaus, vaan seksuaalinen hyväksikäyttö, josta annettava minimirangaistus on sakko.

Seksuaalista hyväksikäyttöä koskevat rikoslain kohdat (RL 20, 5§ 1 momentti, yli 18-vuotiaita koskevat kohdat 3-4) ovat erityisen olennaisia vammaisten henkilöiden seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojan kannalta. Lainkohdat koskevat tilanteita, jossa henkilö on hoidettavana laitoksessa tai sairaalassa (kohta 3) tai joissa uhri on tekijästä erityisen riippuvainen (kohta 4).

Tutkimusten mukaan vammaisten naisten riski joutua seksuaalisen väkivallan uhriksi on jopa yli kaksi kertaa suurempi kuin vammattomien naisten^{iv}. Vaikeavammaiset ja eri tavoin henkisesti toimintarajoitteiset vammaiset tytöt ja naiset ovat erityisen haavoittuvassa asemassa ja usein rikosoikeudellisesti arvioiden jollakin tapaa erityisen riippuvaisia henkilöistä, joilla on mahdollisuus käyttää väärin tätä riippuvuussuhdetta. Vammaiset naiset ja tytöt voivat altistua hyväksikäytölle esimerkiksi henkilökohtaiseen avustamiseen ja hoitoon liittyvissä tilanteissa, jotka konkretisoituvat nykyisen lain 5§ 1 momentin 4 kohdassa.

Hallituksen esityksessä 5§ 1 momentin 3 kohdan ennallaan säilyttämistä perustellaan puolestaan sillä, että laitoksissa asuvien vammaisten ihmisten seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suoja halutaan säilyttää laajempänä kuin ”kaikkien sairaiden ja vammaisten suoja”. Todellisuudessa pykälä kuitenkin heikentää vammaisen naisen seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojaa, koska 20 luvun 1§:n 2 momentin tunnusmerkistöön voidaan jo nyt lukea tekemuotoja, joissa on samanlaisia piirteitä kuin seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistössä (5§ 1 momentin 3. ja 4. kohta). Lakia sovellettaessa voi käydä juuri päinvastoin, eli että 20 luvun 1§:n 2 momentin mukaisesti rangaistavia tekoja rangaistaan 5§ 1 momentin 3. & 4. kohdan mukaisesti, jolloin niistä annettavat rangaistukset ovat myös merkittävästi pienemmät. Rikostunnusmerkistöjen päällekkäisyys ja laaja rangaistusasteikko aiheuttavat tulkintavaikeuksia ja johtavat helposti epäyhtenäiseen rangaistuskäytäntöön.

Suomen allekirjoittaman YK:n vammaisyleissopimuksen mukaan laitoksissa/asumisyksiköissä asuvia vammaisia henkilöitä ei voida asettaa eriarvoiseen asemaan muiden kanssa, eikä täten ole tarkoituksenmukaista, että ”laitosvaltaoppia” pidettäisiin myöskään seksuaalirikoslainsäädännössä yllä. **Myös YK:n naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen toimeenpanoa valvova CEDAW-komitea kehottaa Suomea helmikuussa 2014 antamissa suosituksissaan muokkaamaan rikoslain kohtia 1§ 2. momentti ja 5§ 1. momentti niin, että valta-asemaa hyväksikäyttämällä tehdyt raiskausrikokset rangaistaan raiskauksina ja että kyseisestä teosta annettava vähimmäistuomio muutetaan sakoista vankeudeksi^v.**

Amnesty katsoo, että seksuaalisen hyväksikäytön ja raiskauksen tunnusmerkistöjen päällekkäisyys on poistettava niin, että toisen pakottaminen sukupuoliyhteyteen asemaa tai uhrin riippuvuussuhdetta hyväksikäyttäen tulee aina rangaista raiskauksena.

2. Uhrin ja tekijän läheinen suhde ja teon toistuvuus lisättävä törkeän tekemuodon kvalifiointiperusteeksi

Amnesty kannattaa alle 18-vuotiasta uhria koskevan kvalifiointiperusteen lisäämistä törkeän raiskauksen tunnusmerkistöön. Uhrin haavoittuvaisen aseman tarkastelua törkeyden kvalifiointiperusteena pitäisi kuitenkin jatkaa, niin että haavoittuvainen asema määriteltäisiin laajemmin (mm. uhrin ikä: nuoruus/vanhuus, uhrin vammaisuus, luottamussuhteen rikkominen). **Lähisuhteissa tapahtuvien raiskausrikosten tuomittavuuden korostamiseksi Amnesty pitää erityisen tärkeänä sitä, että uhrin ja tekijän läheinen suhde lisätään törkeyden kvalifiointiperusteeksi.**

Lähisuhteessa tapahtuvan seksuaalisen väkivallan uhrin voivat olla pakotettuja hyväksymään toistuvan seksuaalisen väkivallan ”normaaliksi osaksi” parisuhdetta^{vi}. Kynnys ilmoittaa lähisuhteessa tapahtuva seksuaalinen väkivalta poliisille on äärimmäisen korkea, ja lähisuhteessa tapahtuva seksuaalinen väkivalta on uhrille erittäin traumatisoivaa, etenkin toistuessaan. Euroopan unionin perusoikeusviraston tuore tutkimus^{vii} vahvistaa

seksuaalisen väkivallan olevan parisuhteessa jatkuva: yli puolet niistä naisista, jotka olivat kokeneet seksuaalista väkivaltaa nykyisen puolisonsa taholta, olivat kokeneet sitä useammin kuin yhden kerran. Seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaus on näissä tilanteissa aivan yhtä suuri kuin silloin, kun tekijä käyttää väkivaltaa ja/tai uhri vastustaa tekoa fyysisesti. Teon kvalifointiperusteissa tulisikin käytetyn väkivallan lisäksi huomioida laajemmin läheisen luottamussuhteen rikkomisesta ja teon toistuvuudesta uhrille aiheutuva henkinen haitta.

Uhrin haavoittuvaisen aseman huomioiminen olisi nykyisen lainsäädäntökehityksen valossa perusteltua. Esimerkiksi kun lähisuhteessa tapahtuvat lievät pahoinpitelyt muuttuivat virallisen syytteen alaisiksi, yksi perustelu tälle oli se, että läheisissä suhteissa tapahtuva väkivalta on usein luonteeltaan prosessina etenevää ja raastuvaa. Tällöin lievempiinkin rikoksiin puuttumisen olisi tapahduttava varhaisessa vaiheessa. **Toinen perustelu oli lähisuhteissa tapahtuvan väkivallan selkeä tuomitseminen. Muutoksella haluttiin kirkastaa lähisuhdeväkivallan rikosluonnetta ja vähentää väkivallan privatisoimista yhteiskunnassa ja perheissä. Yksityisen ja julkisen rajan hälventäminen olisi suotavaa myös seksuaalirikoslainsäädännössä.**

Yksityisen piirissä tapahtuvan väkivallan yksiselitteiseen rankaisemiseen tähtää myös Suomen allekirjoittama Istanbulin sopimus (Euroopan neuvoston naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan vastainen yleissopimus). **Istanbulin sopimus (artikla 46) velvoittaa allekirjoittajavaltioita varmistamaan, että uhrin ja tekijän läheinen suhde voidaan ottaa huomioon väkivaltarikoksen törkeyden kvalifioimisperusteena^{viii}. Uhrin ja tekijän läheisen suhteen ja luottamussuhteen rikkomisen sekä uhrille aiheutuvan henkisen kärsimyksen huomioimista teon törkeyden kvalifiointiperusteena suosittaa myös YK:n naisiin kohdistuvan väkivallan asiantuntijaryhmä raportissaan vuodelta 2010^{ix}.**

Amnesty katsoo, että teon toistuvuus ja uhrin ja tekijän läheinen suhde tulisi lisätä teon törkeyden kvalifioimisperusteiksi (§2) ja uhrin haavoittuvaisen aseman kokonaistarkastelua törkeyden kvalifioimisperusteena tulisi jatkaa.

3. Oikeusprosessin läpinäkyvyyttä on lisättävä perustamalla seksuaalirikosten monitorointijärjestelmä

Raiskausrikosten ilmoittamiskynnys poliisille on viime vuosina madaltunut, mutta edelleen vain alle kymmenen prosenttia raiskausrikoksista ilmoitetaan poliisille. Vuosittain noin 15 000 naista joutuu raiskauksen uhriksi^x, mutta vuonna 2012 poliisille ilmoitettiin vain 1009 raiskausta^{xi}. Parisuhteessa koetusta seksuaalisesta väkivallasta edelleen vain hyvin harva raiskausrikos päättyy poliisin tietoon. Useampi kuin joka kymmenes suomalainen nainen joutuu seksuaalisen väkivallan uhriksi parisuhteessaan^{xii}, mutta vuonna 2011 poliisin tietoon tuli vain 40 ilmoitusta parisuhteessa tapahtuneesta raiskauksesta^{xiii}.

Samaan aikaan kun poliisille ilmoitettujen raiskausrikosten määrä on kasvanut, on lisääntynyt poliisin ei-rikoksiksi määrittämien raiskausten määrä. Vuosina 2006-2010 hieman yli joka kymmenes poliisille ilmoitettu raiskaus tilastoitiin ei-rikokseksi^{xiv}. Raiskausrikoksista tehdään myös paljon syyttämättä jättämispäätöksiä. Esimerkiksi vuonna 2010 syyttäjälle ilmoitetuista raiskausrikoksista joka neljänestä tehtiin syyttämättä jättämispäätös. Päätöksistä valtaosa (97%) tehtiin prosessuaalisen perusteella ja näistä selvä valtaosa (91%) tehtiin näytön puuttumisen perusteella^{xv}. Oikeuskäsittelyyn edenneistä seksuaalirikoksista syytteet hylätään huomattavasti useammin (n. 20% tapauksista) kuin esimerkiksi omaisuus- ja väkivaltarikoksissa (8-9% tapauksista)^{xvi}.

Amnestyn ja Lapin yliopiston vuonna 2010 tekemässä seksuaalista väkivaltaa koskevassa mielipidekyselyssä^{xvii} 60 % vastaajista kertoi luottamuksensa oikeuslaitoksen kykyyn kohdella raiskauksen uhreja oikeudenmukaisesti olevan vähäinen tai olematon. Elokuussa 2013 julkisuuteen tulleen Helsingin hovioikeuden yhdenvertaisuus- ja tasa-arvoselvityksen (2013) mukaan hovioikeuden jäsenet käyttävät tauoillaan epäasiallista kieltä ja puhuvat erityisesti seksuaalirikosten uhreista ja prostituutiossa toimivista ihmisistä vähättelevästi. Ei liene syytä uskoa, että nämä asenteet rajoittuvat vain Helsingin hovioikeuteen.

Amnesty katsoo, että raiskausrikosten oikeusprosessin läpinäkyvyyttä on lisättävä perustamalla seksuaalirikosten käsittelyä oikeusprosessissa analysoiva monitorointijärjestelmä. Monitorointijärjestelmä vastaisi muun muassa tiedonkeruusta raiskausrikosten syyttämättäjättämispäätöksistä, rikosprosessin analysoinnista ja tutkintamenetelmiä kehittämistä.

4. Muita kriittisiä huomioita hallituksen esityksestä

Amnestyn Case Closed –raportissa (2008) nostetaan esiin raiskausrikosten kolmiportaisuuden ongelmat. Raportin Suomea koskevassa luvussa kiinnitetään huomiota siihen, että fyysisen väkivallan määrään ja laatuun keskittyvä seksuaalirikoslainsäädäntö jättää huomiotta uhrin henkisen kärsimyksen. Seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaus voi olla vakava, vaikka teossa ei olisi käytetty fyysistä väkivaltaa. Väkivaltakriteeristön ylikorostuminen rikosnimikkeen arvioinnissa voikin johtaa raiskausrikoksen vähättelyyn.

Hallituksen esityksen pohjana olevasta arviointimuistiosta antamassamme lausunnossa kannatimme RL 20 luvun 3§:n siirtämistä 1 §:ään. Nykyisessä laissa sukupuoliyhteyden pakottamisena määritellyt raiskauksen tekemuodot on tärkeää sisällyttää perustekomuodon tunnusmerkistöön. Hallituksen esityksessä esitetty 3§ siirtäminen 1§ 3 momentiksi ja momentin soveltamisalan supistamisen vanhaan 3 §:ään verrattuna on kuitenkin riittämätön toimenpide. **Mikäli väkivallalla tai muulla uhkaaminen on niin vakavaa, että toinen henkilö joutuu vastoin tahtoaan sukupuoliyhteyteen, ei uhkausta voida pitää vähäisenä. Seksuaalisen itsemääräämisoikeuden kautta tarkasteltuna ei myöskään ole tarkoituksenmukaista, että lakiin kirjataan perusteita, jotka tekisivät seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaamisesta ”vähemmän törkeitä”. Täten lakiehdotuksen 1§ 3 momentti tulisi poistaa ja ”muulla kuin väkivallalla uhkaaminen” sisällyttää 1 tai 2 momenttiin.**

Lisäksi 1§ 2 momenttia tulisi muuttaa niin, ettei keskiössä ole ongelmallisesti uhrin velvollisuus puolustautua kaikin käytettävissä olevin keinoin, vaan itsemääräämisoikeus. Tämä voitaisiin toteuttaa poistamalla ”kykenemätön puolustamaan itseään” ja muotoiltaisiin momentti esimerkiksi ”Raiskauksesta tuomitaan myös se, joka käyttämällä hyväkseen sitä, että toinen tiedottomuuden, sairauden, vammaisuuden, pelkotilan tai muun avuttoman tilan takia ei pysty muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan, on sukupuoliyhteydessä hänen kanssaan”.

Näiden muutosten tekemistä puoltavat raiskauksen uhrien keskinäisen eriarvoisuuden vähentäminen sekä se, että rikoslain yleinen systematiikka ei edellytä kolmiportaista törkeysasteikkoa. Lamaantuminen ja/tai raiskaukseen ”alistuminen” voivat olla tapoja reagoida pelottavaan tilanteeseen, tai strategia pahoinpitelyn välttämiseen. Raiskauksen uhreiksi joutuneilla naisilla on monia erilaisia tapoja tilanteesta selviämiseen. Esimerkiksi Heini Kainulaisen (2004)^{viii} tutkimuksen mukaan tilanteissa, joissa raiskauksen tekijä oli uhrille ennestään tuntematon, naiset vastustivat tekoa useammin fyysisesti, kuin niissä tilanteissa, joissa tekijä oli uhrille entuudestaan tuttu mies.

Lisäksi on hyvin ongelmallista, että 1§:ssä aiotaan nykyisen lakiehdotuksen mukaisesti säilyttää raiskausta ”lieventäviä perusteita”. **Ihmisoikeusnäkökulmasta ei ole olemassa seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaamista lieventäviä perusteita.** Tämä ongelma poistuisi 1§ 3 momentin poistamisella. Vähintäänkin lain yksityiskohtaisissa perusteluissa on määriteltävä tarkkaan mitä ovat ne muut rikokseen liittyvät seikat, jotka voivat vaikuttaa arvioon rikoksesta vähemmän törkeänä. **Avioliiton, parisuhteen ja seurustelun lisäksi perusteluissa on mainittava, ettei myöskään muu uhrin ja tekijän aikaisempi kanssakäyminen tai uhrin aikaisempi seksuaalinen käyttäytyminen ole peruste teon arvioinnille vähemmän törkeänä.**

Lakiehdotuksessa esitetään sinänsä kannatettavia laajennuksia sukupuoliyhteyden määritelmään. **Yksittäisten kehonosien luettelon sijaan huomio tulisi kuitenkin kiinnittää seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaukseen.** Seksuaalista itsemääräämisoikeutta voidaan loukata – ja loukataan – muutenkin kuin heteronormatiivisen, penetraatiokeskeisen, taustatulkintamallin mukaisesti.

Amnestyn kannattaa lakiluonnoksen ehdotusta seksuaalisen häirinnän kriminalisoinnista ja 12 § kumoamisesta ja 11 § muuttamista. Amnesty kuitenkin katsoo, että myös seksuaalisen häirinnän tulee olla virallisen syytteen alainen rikos.

Kaikkien raiskausrikosten muuttaminen virallisen syytteen alaiseksi on uhrin oikeuksien näkökulmasta erittäin merkittävä muutos. Kansainvälinen ihmisoikeusnormiston mukaan naisiin kohdistuvassa väkivallassa päävastuu syytteen nostamisesta tulee olla syyttäjällä. **Näin myös kaikkien seksuaalista itsemääräämisoikeutta sekä seksuaalista koskemattomuutta loukkaavien rikosten tulee olla virallisen syytteen alaisia. Amnestyn tulkinnan mukaan myös seksuaalinen häirintä tulee säätää virallisen syytteen alaiseksi.**

Amnesty pitää lisäksi tärkeänä sitä, että seksuaalirikoslainsäädäntöä uudistettaessa parannetaan myös prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumista. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksen (Honkatukia 2011) mukaan rikosilmoituksen tekemistä harkitessa uhrin kiinnittävät huomiota myös siihen, minkälaista tukea rikosprosessin aikana on mahdollista saada. Syyteoikeuden muutoksia toteutettaessa on kiinnitettävä huomiota myös prosessuaalisen oikeudenmukaisuuteen, jonka parantamiseen tähtäävät toimenpiteet on määriteltävä hallituksen esityksessä. Kuten luonnoksen taustalla olevassa arviointimuistiossakin esitetään, prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden edistäminen edellyttää uhrin parempaa informoimista prosessin vaiheista, aikatauluista, hänelle kuuluvista palveluista ja oikeuksista. Lisäksi oikeusviranomaisia, avustajia ja tukihenkilöitä on koulutettava systemaattisesti ja ihmisoikeuslähtöisesti traumaattisen kriisin vaikutuksista ja seksuaalirikosten uhrin sensitiivisestä kohtaamisesta.

Kansainvälisen tutkimuksen mukaan esitutkinnassa ja oikeusprosessissa käytetään usein epäasiallista todistelua, jonka yhteys rikokseen on epämääräinen ja jolla on taipumus syyllistää uhria epäasiallisesti. Tällaisen, erityisesti uhrin seksuaalista menneisyyttä ja mainetta koskevan todistelun esittäminen seksuaalirikosoikeudenkäynneissä on ns. common law –maissa voimakkaasti rajoitettu. Jokilan tutkimuksesta (2010) käy ilmi, että vaikka Suomen lainsäädännössä kielletään epäasiallisen ja epärelevantin todistelun esittäminen, ei säännöksiä juuri sovelleta seksuaalirikosoikeudenkäynneissä. Hovioikeudet pääsääntöisesti jättävät asianomistajaa epäasiallisesti syyllistävän todistelun ottamatta huomioon ratkaisujen perusteluissaan, mutta epäasiallisen todistelun salliminen tekee oikeudenkäynnistä uhrille kohtuuttoman raskaan. Tämä voi vaikuttaa jopa siihen, että uhri mieluummin jättää ilmoittamatta rikoksen poliisille kuin alistuu intiimielämänsä yksityiskohtien penkomiseen. Epäasiallisen todistelun kieltoon on kiinnitettävä huomiota lain esitöissä ja tuotava esiin, että epäasiallista ja epärelevanttia voi olla esimerkiksi todistelu, joka koskee esimerkiksi asianomistajan provosoivaksi väitettyä käyttäytymistä tai mielenterveysongelmia.

Prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden parantaminen edellyttää muutoksia viranomaisten toimintaan. Hallituksen esityksessä on arvioitava tämän tavoitteen vaikutukset viranomaisten toimintaan ja lisättävä toimenpiteet, joilla prosessuaalista oikeudenmukaisuutta parannetaan. Esitöissä on kiinnitettävä huomiota siihen, että tuomioistuimilla on velvollisuus olla ottamatta vastaan epäasiallista ja epärelevanttia todistelua.

5. Rikoslain kokonaistarkastelun jatkaminen niin että raiskaus määritetään laissa suostumuksen puutteen, ei väkivallan kautta

Kansainvälisen oikeuden mukaan naisiin kohdistuva väkivalta on yksi naisten syrjinnän muoto, jota pidetään yhtenä suurimpana sukupuolten välisen tasa-arvon toteutumisen esteenä ja ihmisoikeusloukkauksena. Valtioilla on ihmisoikeussopimusten osapuolena velvollisuus huolehtia siitä, ettei se itse omilla teoillaan tai tekemättä jättämisillään syyllisty ihmisoikeusloukkauksiin. Seksuaalinen väkivalta on yksi naisiin kohdistuvan väkivallan muoto, ja seksuaalirikoksia koskevaa lainsäädäntöä tarkasteltaessa ja muutettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota syrjintänäkökulmaan.

Amnestyn mukaan on valitettavaa, ettei hallituksen esitystä valmisteltaessa ole kiinnitetty riittävästi huomiota sellaisiin ihmisoikeusinstrumentteihin, joissa seksuaalista väkivaltaa tarkastellaan naisten syrjintänä. Huomion

kiinnittäminen mm. naisten oikeuksien CEDAW-sopimukseen, Pekingin toimintaohjelmaan tai muihin naisiin ja seksuaaliseen väkivaltaan liittyviin YK:n turvaneuvoston päätöslauselmiin (mm. 1325, 1888, 1889) sekä viimeaikaisiin CEDAW- ja CAT-komitean antamiin suosituksiin olisi auttanut hahmottamaan sitä, miksi fyysistä koskemattomuutta loukkaavan väkivallan laatuun keskittyvä raiskauksen tunnusmerkistö on ongelmallinen ja kuvastaa kapeaa näkemystä seksuaalisesta itsemääräämisoikeudesta. **Suostumuskriteeristölle pohjautuva lainsäädäntö tekee puolestaan selvemmäksi sen, että seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaukset ovat rangaistavia tekoja sinällään, ei ”vain” pahoinpitelyn kehystämänä tai niiden yhteydessä. Täten se kuvastaa paremmin sitä, että lainsäädännön tarkoituksena on suojata seksuaalista itsemääräämisoikeutta.**

Hallituksen esityksen pohjana olevassa arviomuistiossa tutkitaan suostumuskriteeristöä kansainvälisten ihmisoikeussopimusten ja –velvoitteiden kautta. Amnestyn vastineena muistion kansainvälistä kehitystä koskevaan osaan toimitimme arviointimuistiosta antamamme lausunnon liitteenä Amnestyn kansainvälisen sihteeristön julkaiseman raportin Rape and Sexual Violence. Human Rights Law and the Standards in the International Criminal Court (AI Index IOR 53/001/2011).

Kansainvälisen rikostuomioistuimen (ICC) määritelmän mukaan uhrin suostumus on raiskausrikoksen keskeinen tunnusmerkki, ei käytetyn väkivallan määrä. Myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) on todennut päätöksessään vuonna 2003, että kaikki tahdonvastaiset yhdynät on tulkittava raiskauksiksi. Hallituksen esityksessään esiin nostettu Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu M.C. vs Bulgaria ei suoraan säätele sitä, miten laki käytännössä ottaen kirjoitetaan, vaan painottaa, ettei tarkastelussa pidä keskittää liikaa huomiota väkivaltakeskeisiin asioihin, koska se kuinka paljon uhri vastustaa rikosta, ei ole raiskauksen määrittelyssä olennaista.

Myös Suomen allekirjoittama Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (nk. Istanbulin sopimus) korostaa suostumuksen merkitystä. Istanbulin sopimuksen artikla 36 edellyttää suostumuksen puutteen nostamista seksuaalisen väkivallan määrittelyn keskiöön ja että henkilön on annettava suostumus vapaaehtoisesti vapaasta tahdostaan, joka tulee arvioida kulloistenkin olosuhteiden mukaan. Amnesty katsoo, että suostumuksen puutteen kirjaaminen raiskauksen tunnusmerkistöön toteuttaisi Istanbulin sopimuksen velvoitteet.

Suomi on saanut lukuisia huomautuksia kansainvälisiltä ihmisoikeuselimiltä seksuaalirikoslain uudistamisen tarpeesta. CEDAW-komitea painotti suostumuksen puutteen kirjaamista lainsäädäntöön Suomelle helmikuussa 2014 antamissaan suosituksissaan:

Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Concluding observations on the seventh periodic report of Finland, 28 February 2014, Recommendation 19e:

Review the legislation on rape so as to remove any requirement that sexual assault be committed by force or threat and place the lack of consent at the centre of its definition; amend the Penal Code Chapter 20 section 1.2. on rape and section 5.1. containing provisions on sexual abuse to ensure that the definition of rape also covers cases of non-consensual sexual acts where there is an abuse of position, such as in cases of rape committed against women who are residents in closed institutions, and align the sanctions for such acts from a fine to the minimum sentence of imprisonment as is the case for the commission of such acts; and take concrete measures to fully investigate, prosecute and punish perpetrators of rape in order to increase the conviction rate in cases of rapes.

Myös YK:n ihmisoikeuskomitea kiinnitti vuoden 2013 arvioinnissaan huomiota siihen, että seksuaalisen väkivallan uhrien heikon aseman parantamiseen tulee Suomessa vaikuttaa myös lainsäädännöllisillä uudistuksilla:

Concluding observations of the Human Rights Committee / Finland, 26.7.2013, Recommendation 7:

The State party should intensify its efforts and take all necessary measures, including legislative reforms, to effectively prevent and combat all forms of violence against women, particularly sexual violence. The State party

should ensure that services, including a sufficient number of shelters, are made available to protect women victims of violence and provide them with adequate financial resources.

Lisäksi YK:n kidutuksen vastaista sopimusta valvova CAT-komitea ja naisiin kohdistuvan syrjinnän vastaista sopimusta valvova CEDAW-komitea ovat vuonna 2012 Norjan tilanteesta antamissaan loppupäätelmissä suosittaneet suostumuskriteeristön sisällyttämistä raiskauksen tunnusmerkistöön:

CEDAW Committee

Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women / Norway, 23.3.2012

Recommendation 24b:

The Committee urges the State party to adopt a legal definition of rape in the Penal code so as to place the lack of consent at its centre, in line with the Committee's general recommendation No 19 and the Vertido case (communication no 18/2008)

CAT Committee

Concluding observations on the combined sixth and seventh periodic reports of Norway, 13.12.2012

Recommendation 12a:

The Committee urges the State party to adopt a legal definition of rape in the Penal Code which clearly defines rape and other forms of sexual violence as any sexual conduct without the consent of the victim.

Hallituksen esityksessä käydään läpi suostumuskriteeristöön pohjaavan lainsäädännön mahdollisia ongelmia ja todetaan lopuksi, että seksuaalirikoslainsäädännön rakentamista nimenomaisesti annetulle suostumukselle voidaan pitää elämälle vieraana (s.38). Väitettä perustellaan sillä, ettei seksuaaliseen kanssakäymiseen johtavissa tilanteissa aina nimenomaisesti selvitetä kumppanin suostumusta toimintaan, eikä suostumusta myöskään nimenomaisesti ilmaista, myöskään niissä tilanteissa, joissa kanssakäyminen tapahtuu molempien osapuolten suostumuksesta.

On selvää, ettei suostumuskriteeristöön siirtyminen ratkaise kaikkia, esimerkiksi lainsoveltamistilanteissa esiin tulevia ongelmia. On kuitenkin huomioitava, että siitä huolimatta, että nykyinen rikostunnusmerkistö perustuu väkivaltaisen pakon kriteeristölle, asianomistajan suostumuksesta tai sen puuttumisesta on muodostunut keskeinen ongelma tuomioistuimissa asiaa käsiteltäessä. Helena Jokilan (2010)^{xix} tutkimissa hovioikeuden ratkaisuihin yli 40 prosentissa tapauksissa vastaaja väitti asianomistajan suostuneen syytteessä kuvattuun tekoon ja suostumukseen tai sen puutteeseen keskityttiin usein myös tuomioistuinten todistusharkinnassa.

Suostumuskriteeristön sisällyttäminen rikostunnusmerkistöön ohjaisi tuomioistuinta rikoksen kokonaisarviointiin mekaanisen tunnusmerkistön lukemisen sijaan, ja mahdollistaisi seksuaalisen itsemääräämisoikeuden syvällisemmän ymmärtämisen. Amnestyn kanta on täten edelleen, että raiskausrikoksia koskevan lainsäädännön uudistamista on jatkettava niin, että suostumuksen puute nostetaan rikostunnusmerkistöön.

Suostumuskriteeristön sisällyttäminen vaatii lisäksi tarkkaan punnitut perustelut sille, missä olosuhteissa aito ja vapaaehtoinen suostumus on mahdollista antaa. Suostumuskriteeristön lisääminen lainsäädäntöön edellyttää RL 20 luvun kokonaistarkastelun jatkamista.

6. Lopuksi

Seksaalisen väkivallan uhrien palveluiden puutteellisuus tunnustettiin jo 90-luvun lopussa seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistusta tehtäessä. Naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisemisen toimintaohjelmaan (2010-2015) kirjattiin lukuisia toimenpiteitä seksuaalirikosten uhrien palveluiden parantamisesta. Vaikka osa kehittämishankkeista on saatu käyntiin, valtaosa palveluiden kehittämisestä on jäänyt tekemättä, koska toimintaohjelman toimeenpanoon ei varattu riittävästi resursseja.

Suomi on parhaillaan ratifioimassa Istanbulin sopimusta, joka velvoittaa Suomea kehittämään väkivallan uhrien palveluita hyvin mittavalla tavalla. Sopimuksen ratifiointi edellyttää väkivallan uhrien erityispalveluiden kehittämistä (artikla 22), auttavan puhelimen perustamista (artikla 24), seksuaalisen väkivallan uhrien palveluiden kehittämistä (artikla 25) sekä turvakotipaikkojen lisäämistä (artikla 23). Sopimus velvoittaa tarjoamaan tukipalveluja samassa tilassa, huomioiden haavoittuvaisessa asemassa olevat henkilöt (artikla 18/3, selitysmuistio). Tämä tarkoittaa matalan kynnyksen tukikeskuksia, joihin jokaisella väkivaltaa kokeneella naisella on esteetön pääsy ilman ajanvarausta, sosiaaliturvatunnusta, rahaa tai Suomen kielen taitoa. CEDAW-komitea toistaa helmikuussa 2014 Suomelle antamissaan suosituksissaan edellä mainitut vaatimukset (Suositus 19f&g).

Amnesty katsoo, että seksuaalisen väkivallan uhrien hoitojärjestelmää on tehostettava niin että seksuaalisen väkivallan uhreille tarkoitettuja palveluja on saatavilla valtakunnallisesti Istanbulin sopimuksen velvoittamalla tavalla. Palveluiden kehittämisellä on merkittäviä resurssivaikutuksia, joihin on vastattava, jotta seksuaalisen väkivallan uhrien oikeus apuun ja tukeen tosiasiallisesti toteutuu.

Tiina Oikarinen

Sukupuoleen ja seksuaalisuuteen perustuvan syrjinnän asiantuntija, Amnesty Suomen osasto ry

p. 040 833 1140

tiina.oikarinen@amnesty.fi

ⁱ Lausunto pohjaa Amnesty julkaisemiin kahteen Pohjoismaiden seksuaalirikoksiin liittyvää lainsäädäntöä ja oikeusprosesseja tarkastelemaan raporttiin (Case Closed 2008 ja 2010), joissa vaaditaan seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojan rikosoikeudellista tehostamista Suomessa, Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa. Sekä Case Closed –raportit että Amnesty linjaraportti Six-Point Checklist on Justice for Violence Against Women (2010) painottavat suostumuksen puutetta raiskauksen tunnusmerkkinä.

ⁱⁱ Raiskausrikosten lainsäädännölliset muutostarpeet. Arviomuistio. OM 25/2012. Oikeusministeriön sivuilla: http://oikeusministerio.fi/material/attachments/om/valmisteilla/lakihankkeet/rikosoikeus/6CpFCNlgQ/Raiskausrikosten_muutostarpeet_arviomuistio_25-2012.pdf

ⁱⁱⁱ Kansainvälinen rikostuomioistuin (ICC): Elements of Crime: Article 8(2) (e) (vi)-1: War Crimes of rape. Elements, section 2: **The invasion [rape] was committed** by force, or by threat of force or coercion, such as that caused by fear of violence, duress, detention, psychological oppression or **abuse of power**, against such person or another person, or by taking advantage of a coercive environment, or the invasion was committed **against a person incapable of giving genuine consent**.

^{iv} Vammaisten naisten kohonneesta riskistä joutua seksuaalisen väkivallan uhriksi Sosiaaliportti-käsikirjassa: <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/vammaispalvelujen-kasikirja/itsenaisen-elaman-tuki/vakivalta-ja-vammaisuus/seksuaalinen-vakivalta-ja-vammaisuus/>

---

^v CEDAW-komitean suositus 19 (e): “Review the legislation on rape so as to remove any requirement that sexual assault be committed by force or threat and place the lack of consent at the centre of its definition; **amend the Penal Code Chapter 20 section 1.2. on rape and section 5.1. containing provisions on sexual abuse to ensure that the definition of rape also covers cases of non-consensual sexual acts where the is an abuse of position, such as in cases of rape committed against women who are residents in closed institutions, and align the sanctions for such acts from a fine to the minimum sentence of imprisonment** as is the case for the commission of such acts; and take concrete measures to fully investigate, prosecute and punish perpetrators of rape in order to increase the conviction rate in cases of rapes.” Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Concluding observations on the seventh periodic report of Finland, 28 February 2014. Para 19 & 44. Komitean loppupäätelmät ulkoministeriön verkkosivuilla:

<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=299595&nodeid=15631&contentlan=1&culture=fi-FI>.

^{vi} Väkivallan normalisoitumisesta ks.esim. Kelly & Lovett (2005): What a waste – a case for an integrated Violence Against Women Strategy. Raportti on saatavissa osoitteessa: www.thewnc.org.uk/wnc_work/violence_against_women.html

^{vii} Lisätietoa Euroopan unionin perusoikeusviraston tutkimussivulla: <http://fra.europa.eu/en/project/2012/fra-survey-gender-based-violence-against-women>.

^{viii} Istanbulin sopimus, artikla 46(a): Aggravating circumstances – **the offence was committed against a former or current spouse or partner** as recognized by international law, by a member of family, a person cohabiting with the victim or a person having abused her or his authority. Naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston neuvoston yleissopimuksen voimaansaattamista valmistelleen työryhmän mietintö (04/2013) ulkoasiainministeriön verkkosivuilla: <http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=274283&contentlan=1&culture=fi-FI>.

^{ix} United Nations: Department of Economic and Social Affairs/Division for the Advancement of Women 2010 Handbook for Legislation on violence against women. 3.4.3. Defining sexual violence, Recommendation: **Legislation should provide for aggravating circumstances** including, but not limited to, the age of the survivor, **the relationship of the perpetrator and survivor**, the use or threat of violence, the presence of multiple perpetrators and **grave physical or mental consequences of the attack of the victim**. Raportti saatavilla: <http://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/handbook/Handbook%20for%20legislation%20on%20violence%20against%20women.pdf>

^x Naisiin kohdistunut väkivalta 2005: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 225: <http://www.optula.om.fi/fi/index/julkaisut/tutkimuksia-sarja/naisiinkohdistunutvakivalta2005.html>

^{xi} Tilastokeskus 2013: Poliisin tietoon tullut rikollisuus. Eräiden rikostyyppien kehityksestä 2008-2012. http://tilastokeskus.fi/til/polrik/2012/polrik_2012_2013-04-02_tau_001_fi.html

^{xii} Euroopan unionin perusoikeusviraston tutkimuksen mukaan 11% suomalaisista naisista on joutunut seksuaalisen väkivallan uhriksi parisuhteessaan 15 vuotta täytettyään. EU:n keskiarvo on 7%. ^{xiii} Lisätietoa Euroopan unionin perusoikeusviraston tutkimussivulla: <http://fra.europa.eu/en/project/2012/fra-survey-gender-based-violence-against-women>.

^{xiii} Tämä on huomattavan vähän kun vuosittain arvioidaan noin 6500 naisen kokevan seksuaalista väkivaltaa suhteessaan. Naisiin kohdistunut väkivalta 2005: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 225: <http://www.optula.om.fi/fi/index/julkaisut/tutkimuksia-sarja/naisiinkohdistunutvakivalta2005.html>

^{xiv} Selvityksiä raiskausrikoksista OM 13/2012. http://oikeusministerio.fi/material/attachments/om/valmisteilla/lakihankkeet/rikosoikeus/6CpFKFy1u/Selvityksia_raiskausrikoksista_13-2012.pdf

^{xv} Syyttäjällä ilmoitetuista raiskausrikoksista (528kpl) syyttämättä jättämispäätös tehtiin 131 henkilön kohdalla. Selvityksiä raiskausrikoksista OM 13/2012. http://oikeusministerio.fi/material/attachments/om/valmisteilla/lakihankkeet/rikosoikeus/6CpFKFy1u/Selvityksia_raiskausrikoksista_13-2012.pdf

^{xvi} Selvityksiä raiskausrikoksista OM 13/2012, s. 40. http://oikeusministerio.fi/material/attachments/om/valmisteilla/lakihankkeet/rikosoikeus/6CpFKFy1u/Selvityksia_raiskausrikoksista_13-2012.pdf

^{xvii} Amnestyn ja Lapin yliopiston Asenne esiin –mielipidekysely Amnestyn verkkosivuilla: <http://www.amnesty.fi/raportit/asenne-esiin-mielipidekysely>

^{xviii} Kainulainen, Heini (2004). Raiskattu? Tutkimus raiskausten käsittelemisestä rikosprosessissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 212/2004.

^{xix} Jokila, Helena (2010): Tahdonvastainen suostumus ja liiallisen luottamuksen hinta. Lakimessarja a No 298.